

Parasztmozgalmak Heves és Külső-Szolnok megyében a 19. század első felében

A majorsági gazdálkodás uralkodóvá válása az Alföldön a 18. század végén és a 19. század első felének évtizedeiben súlyos fordulatot hozott a jobbágyság életében. A majorsági birtokok kiterjesztésére a belső piac növekedése, elsősorban pedig az osztrák piac, Mária Terézia és II. József háborúi, majd a napoleoni háborúk következtében megnövekedő árutermelés adott ösztönzést. A hadsereg nagy gabonafogyasztása és a fejlődő osztrák ipar egyre szélesülő piacot teremtett s a gabonának ez a meg-megújuló hatalmas kereslete adta meg a „közvetlen lökést” az árutermelés fejlődésének. „Ott, ahol a jobbágy ezelőtt alig szántott néhány földesúri táblát — írja az egykorú szemlélő —, most, mióta a termények állandóan magas értékűek, nagy allodiátúrákat hajtottak végre és egész pusztákat szántottak fel, amelyeket azelőtt legelőeknek használtak.”¹

Az árutermelő földesúr majorságát a paraszti földek rovására növelte meg és megnövelt majorságát a jobbágyok és a termelőeszközöktől megfosztott zsellérek s kúriális népek fokozott munkateljesítményével tartotta fenn. Mindig csak anynyi jobbágyot fosztott meg földjétől, amennyit a körülményekhez képest tudott. A parasztság kisajátításának az szabott korlátot, hogy a földesúrnak hiánya volt munkaeszközökben s ezért szüksége volt a parasztok munkaeszközeire, másrészt pedig az, hogy a földesúrnak hiánya volt szabad munkaerőben s ezért szüksége volt a parasztok ingyenes munkaerejére. A jobbágyság életében bekövetkezett súlyos fordulatot még csak fokozta, hogy a zárt határok közé szorult paraszt az alföldi pusztákon sem terjeszkedhetett.

A földesurak a puszták benépesítésével és megművelésével is igyekeztek növelni majorsági területeiket. A 18. század má-

sodik felében rátértek a puszták allodizálására is. Heves és Külső-Szolnok megyében már 1780-ban 56.427 k. hold majorsági szántóterület terpeszkedett a pusztákon. Arra nézve, hogy milyen mértékű volt megyénkben az allódiumok növekedése, a II. József-korabeli összeírás alapján tudunk következtetni. Ezek szerint urasági használatban, vagyis majorsági kezelésben volt a megyében 135.965 k. hold, a parasztságnál mint úrbéres föld 111.173 k. hold. A nemesi birtokosok a művelt föld közel 60 százalékát tartották majorsági kezelésben.²

Honnan származott ez a hatalmas méretű, sokezer holdra tehető majorsági szántóterület? Az allódium növelésének egyik legelterjedtebb módja az úrbéri szabályozás (irtvány-, erdő-, legelőszabályozás) volt.³ Mivel a napóleoni háborúk után a gabonának, szarvasmarhának ára leszállott, egyedül a gyapjú volt az a cikk, mely illendő áron vevőre talált. A gyapjúárak állandó emelkedése viszont a legelőrablásoknak adott tápot. Nem egy esetben megtörtént, hogy az egykori közlegelőn földesúri majorok épültek.

A földesúri árutermeléssel együtt járt a parasztság leudá-
lis terheinek — különösen a robotnak — ugrásszerű megnöve-
lése mellett a jobbágyföldek bekebelezése, az úrbéri telkek meg-
csonkítása, a parasztok kiszorítása, áttelepítése a „homokos föl-
decskékre”, sőt nem egy esetben teljes elűzése is. Meggyorsult
a telekaprózódás és a zselléresedés folyamata. Heves és Külső
Szolnok megyében a 19. század első évtizedeiben a zsellérek
száma mindinkább túlsúlyba került a telkes jobbágyok számá-
val szemben. Mindinkább növekedett a termelőeszközöktől meg-
fosztott, csupán munkaerejével rendelkező mezőgazdasági nincs-
telenek száma.⁴

Járás	Telkes jobbágy 1771	Zsellér		Telkes jobbágy 1828	Zsellér	
		házas	háztalan		házas	háztalan
		1771			1828	
Gyöngyösi	1.662	1.698	206	1.452	4.177	855
Mátrai	909	171	42	886	886	236
Tarnai	2.123	709	121	5.430	5.430	1.517
Tiszai	3.165	1,755	354	7.239	7.239	1,371
Összesen:	7.859	4.332	723	9.496	17.722	3.979

Amíg tehát a telkes jobbágyok száma 1771—1828 között csupán 1637-tel szaporodott megyénkben, addig a házas és hatatlan zsellérek száma összesen 16.655-tel, tehát pontosan tízszer volt nagyobb a zsellérek számának növekedése, mint a telkes jobbágyoké. A nincstelen zsellérségnek a munkapiacra való mind tömegesebb felvonulásával találkozunk. De a kínálkozó munkaalkalom egyáltalán nem állott arányban a munkaerejüket kínáló, egzisztenciájukat vesztett nincstelenek nagy tömegével. A kivetett nincstelenek a gyarmati Magyarországon nagy többségükben nem tudtak elhelyezkedni, mint cselédek, vagy pénzes munkások. E kisajátított vagy a kegyetlen katonafogdosás, a katonaelet elől menekülő emberekből, — akik nem alkudtak meg a földesúri és Habsburg-reakcióval, — koldusok, csavargók, rablók, betyárok lettek. De a növekvő robot, a telkek megrablása, elvétele, a nagyarányú föld- és legelőrablások, az adók növelése a parasztság nyílt ellenállásában is kifejezésre jutott.

A feudális földesúr gazdasága nemcsak a parasztok munkájának elsajátításán, hanem a paraszt felszerelésének használatán is nyugodott. Az árútermelés fejlődésével a parasztnak a törekvése oda irányult, hogy felhalmozzon és kibővítsé gazdaságát. Így egyre inkább ellentmondásba került az árútermelő földesúrnak azzal a törekvéssel, hogy a lehető legnagyobb mértékben elsajátítsa a paraszt többletmunkáját. A parasztság osztályharcának különböző formái (a robot hanyag végzése, robotmegtagadás, részleges ellenállás, nyílt felkelés) az elavult feudális termelőviszonyok megdöntésére irányultak, arra, hogy a paraszti tulajdont szabad polgári tulajdonná, a parasztot pedig önálló termelővé tegyék. De ez a paraszti törekvés szembe került a feudális úrral, a termelőeszközök, illetve a föld tulajdonosával, továbbá az egész feudális felépítménnyel.

Az eredeti tőkefelhalmozás újabb állomásait is nyomon kísérte Heves és Külső-Szolnok megyében a parasztok és nincstelenek forradalmi megmozdulása a 19. század első felében. A regulációkkal (szabályozások) kapcsolatos föld- és legelőrablások, az 1836. évi jobbágytörvények, — amelyekből a parasztok nem azt olvasták ki, ami bennük volt, hanem azt, amit szerettek volna, hogy bennük legyen, — a mezővárosokban pedig a földesúri jelölés (candidatio) miatt a bíróval és előljárósággal kapcsolatos elégedetlenség okozták a legnagyobb izgalmakat. E parasztmozgalmak a feudális földtulajdon megszüntetéséért, a szabad kistulajdonért szálltak síkra.

A forradalmi parasztmozgalmak a feudalizmusról a kapitalizmusra való áttérés időszakában objektív jelentőséget te-

kintve az új, polgári-demokratikus rendért harcoltak. A 19. század első felének megyei parasztmozgalmai elszigetelt, kis-méretű, többnyire a megyei szervek által hamarosan elfojtott, helyi jellegű sérelmekből kirobbanó mozgalmak voltak, de sűrű, úgyszólván rendszeres előfordulásuk híven megmutatta a feudális kizsákmányolásra épülő rendszer közeledő haláltusáját.

Tiszafüred a 18. század végétől kezdve állandó parasztmegmozdulások színhelye volt. Az úrbérrendezés utáni évtizedekben nagyarányú elzselléresedéssel találkozunk a mezővárosban. Ami a parasztság differenciálódását illeti, 1848-ban 3 féltelékenél többel bíró jobbágy, 39 féltelkes és 82 negyedtelkes jobbágy szerepel az összeírásban. Ha ehhez a 82 negyedtelkes szegényparaszthoz hozzávesszük még a füredi 605 zsellért is, akkor az tűnik ki, hogy a mezővárosi lakosságnak mintegy 94 százaléka a szegény- és kisparasztság, illetőleg a zsellérség sorában foglalt helyet.⁹ A II. József-féle kataszteri összeírás szerint 1788-ban volt Tiszafüreden 811 k. hold urasági és 1.501 k. hold úrbéres szántóföld. Ugyanakkor viszont Kócs-pusztáról teljesen kiszorult a mezővárosi lakosság; a pusztát a közbirto- kos földesurak allodizálták. Ha a Kócs-pusztán elterülő 6.065 k. holdhoz hozzávesszük még a faluban elterülő 811 k. hold majorsági szántóterületet, akkor derül ki, hogy Tiszafüred művelhető össz-szántóterületének mintegy 83 százaléka urasági föld volt már 1788-ban. Ezek a számadatok élesen rávilágítanak arra, miért vált a nagy zsellérlakossággal rendelkező Tiszafüred mezőváros állandó parasztmozgalmak színhelyévé az eredeti felhalmozás évtizedeiben. A tiszafüredi parasztság zárt határok közé szorult s többé nem terjeszkedhetett, amikor Kócs-pusztá allodiátúrává változott.

A fürediek azonban nem nyugodtak bele Kócs-pusztá elvesztésébe. A lakosság 1790-ben és 1794-ben is megmozdult földesurai ellen. Nem felejtették el az 1773. évi úrbéri szabályozást és Kócs-pusztá elrablását. „Nem is panaszkodtunk mi soha mindaddig, — írta Füred mezőváros bírāja és tanácsa — míg pascuumunk (legelőnk — Sz. I.) a maga állapottyában meghagyatott; urbarialis szolgálataink oly terhesek nem voltak, mint most; de mióta urbarialis földeink gyakran változtattak és hol hijjánosan, hol pedig haszon vételre alkalmatlan helyen adattak, azonban a szolgálat csak úgy s még terhesebben kívántatott és mióta az város körül a sok új felfogások... tétettek”, állandó volt bennük a nyugtalanság tüze. A fürediek nem nyugodtak bele 1794. évi vereségükbe s 1819-ben újból fellobbant a hamu alatt izzó zsarátnok.

Nemes Szövetes János és Hajdú Mihály a füredi adózók

nevében 1815-től kezdve hét-nyolc ízben folyamodtak a királyhoz, „hogy az elejekről szerzett füredi határt és a Kótsi-pusztát a mostani birtokos uraktól visszavehessék.” A lakosoktól pénzt gyűjtötték össze s koptatták Bécs, Baden és Pest köveit. Bécsben állandó meghatalmazottat tartottak Rigler András orvos személyében. A fürediek nyíltan üzengették a nemes közbirtokosoknak, hogy a dézsmát többé meg nem adják és az uraságnak járó robotot megtagadják. A szolgálatmegtagadásra és az állandó kérvényezésre újból a Kócs-pusztá elrablása adott okot. Az „engedetlenség és morgás” mind jobban terjedt a fürediek között. A közbirtokosok zendüléstől félve, arra kérték a vármegyét, hogy a két „csábítót”, N. Szövetes Jánost és Hajdu Mihályt példásan fenyítse meg.

A fürediek úrbéri panaszaira a helytartótanács elrendelte a vizsgálatot s meghagyta a vármegyének, küldjön ki bizottságot Füredre. A vizsgálat kiderítette, hogy a panaszos kérvény „koholója” N. Szövetes János és Tolvaj István volt, megírója pedig Rigler András bécsi orvos. A megyei kiküldöttség úgy akarta leszerelni a mozgalmat, hogy 1819 január 16-án felolvasta a füredi előljárók, főbíró és törvénybíró előtt azt az 1733-ban kelt egyezség-levelet, amelynek értelmében elődeik „lemondtak” a Kócs-pusztához fűződő minden jogukról. Erre a tanács megtorpan és tagadta azt, hogy valami köze is lett volna ahhoz a — szerinte — „csúfos és sértegetésekkel teljes” kérvényhez, amelyet a füredi község nevében a királyhoz beadtak. A füredi tanács kijelentette: „...mi mindenkor azon iparkodtunk, hogy a nép a legcsendesebb állapotban tartsa magát... célunkat mindenkor törvényes úton kívántuk elérni.”

Ebből a „mosakodásból” is kitűnik, hogy a mozgalomban a mezőváros egyes rétegei nem egyformán vették ki részüket. Ez az árútermelés hatására végbemenő rétegződés következménye volt. A mozgalomnak mindvégig legkövetkezetesebb, legáldozatkészebb résztvevői a szegényparasztok voltak, akik létfenntartásuk biztosításáért harcoltak. Jobb anyagi helyzete arra vitte a gazdag parasztságot Füreden, hogy mint a földesúr csatlósa, osztályával szembeforduljon és paraszttársai mellett a hajcsár szerepét töltsse be. Mivel a gazdag parasztságot magában foglaló füredi tanács elhárította magától a földesurak ellen folytatott osztályharc radikálisabb folytatását, a szegény és gazdagparasztok ellentéte az 1820-as évektől kezdve nyílt mozgalomban robbant ki a mezőváros vezetői, a „sövegesek” ellen. Az ilyen esetek azonban csak azoknak az alföldi mezővárosok antifeudális parasztmozgalmaira jellemzőek, ahol a 19.

század első felében jelentős mértékben haladt előre a parasztság differenciálódása.

Midőn Füreden 1820-ban közeledett a bíróválasztás ideje, N. Szövetes János házánál már napokkal előtte gyűléseket tartottak. Majd a bíróválasztás napján, amikor felolvasták a földesuraknak a bírói hivatalra tett jelölését, a nép felzúdult. Szőke Szilágyi István felszólalásában azt mondta, hogy „nékik azok a személyek, akiket a földes uraság candidált (jelölt — Sz. I.), nem kellene, mert azok az urakkal tartanak, azért nem boldogulhattak eddig is.” Az összegyűlt nép azt követelte, hogy küldjék vissza a jelölést a földesuraknak. Logeresi Szabó János és Szilágyi István azt hangoztatták: „Ne féljünk, atyámfiai, van nekünk arra írásban hatalmunk, hogy mi magunk közül szabadon tehessünk bírót és eskütteket, már ez iránt lejött és kezünkben van az igazság, de megengedte ezt főszolgabíró úr is, mivel azt mondta, nem bánom én Szövetes János, ha kend lesz is a bíró, már pedig azt nem mondta volna, ha igazságunk nem volna.”

Igy magyarázták félre a szolgabíró szavait, aki azt mondotta, hogy nem bánja, akárki lesz is a bíró, még ha Szövetes János is, csak a bevett szokás szerint az uraság által jelölendő személyek közül történjék a választás. E félreértésnél fogva Szilágyi István újabb jelölést tett. Hiába vitte eléjük a nótárius az urbárium szövegét, hiába olvasta fel azt kétízben is az összegyűlt nép előtt, mégiscsak N. Szövetes Jánost választották meg bírónak „a többségnek akaratjával.” A nótáriust arra kényszerítették, hogy eskesse fel az újonnan megválasztott tanácsot. Az előbbi tanácsbelieket csúfolódások közepette küldték el útjukra: „Elmehetnek kendtek, megelégtünk a szolgálatjukat” Az új bíró, N. Szövetes János pedig elfoglalta a bírói helyet s maga mellé vette törvénybíróként Szilágyi Istvánt. Az új tanácsbelieket is nagyobb részben „a magához hasonló nyughatatlanok közül” választotta ki. A nótáriust elbocsátották állásából.

Amikor a vármegye értesült a bíróválasztásról, kiküldötte Füredre Recsky László főszolgabírót, akinek sikerült rávenni a nép egy részét, hogy a földesúri jelölés alapján válasszon más bírót és tanácsbelieket. De hiába állították vissza a régi tanácsot, nem sok becsülete volt a nép között. A városháza ajtaján beköpdöstek rájuk: „Pih, gyalázatosak, szemtelenek, nem szégyenlenek itt ülni s nevetkezni, jobb volna sírnának.” A vármegye a történet után Bulovszky Jánost küldte ki Füredre a mozgalom vezetőinek elfogatására. A mezei biztost a nép azal fenyegette meg, „hogy ha a Szövetes öszve esküdt klubját

bántja, a kutya fogja az utcán megenni a véréit." Ezért joggal tartott attól, hogy a letartóztatások hírére félreverik a harango-ka s éjnek idején ütött rájuk. A vármegye kíméletlenül megto-rolta ezt az újabb füredi mozgalmat is. Nemes Szövetes Já-nost, a mozgalom vezetőjét s a többi füredi „zenebonáskodót” felsőbb parancs értelmében örökre kitiltották Füredről, „mivel különben is adózás alá való fundusokat (telkeket — Sz. I.) nem bírnak s másként a nép lecsendesítéséhez reménység sem lehet.” Ezek szerint tehát a mozgalom vezetői elszegényedett bocskoros nemesek, illetve zsellérek voltak.

Recsky László főszolgabíró kiverette Füredről a „mosta-nában is makacson nyughatatlankodó s képzelt örökségeket feszegető Nemes Szöveteseket”, továbbá N. Tolvaj Istvánt és Hajdú Mihályt. De kótyavetyére bocsátott házukra és szőlejük-re nem akadt vevő. Senki sem merészkedett beköltözni a moz-galom számkivetett vezetőinek házába. A kitiltottak idők foly-tán ismét visszatértek a mezővárosba s arra törekedtek, hogy az uraságok által becsérték szerint kifizetett házaikat vissza-szerezzék.

A fürediek ellenállása nem tört meg. „Igen uralkodik Ti-szafüred városában a függetlenség!”⁶

A szolnoki járásban fekvő Törökszentmiklós mezővárosban is nagyszámú zsellérség élt már a 19. század első felében. Az 1828. évi összeírás szerint 360 jobbágy, 632 házasszeller, 106 házatlan zsellér, 54 iparos és 4 kereskedő lakott e mezőváros-ban.⁷ 1847-ben 213 jobbágytelket és 668 zsellértelket számláltak össze. Törökszentmiklós paraszttársadalma az 1848-as forradalom és szabadságharc előtt már jelentős mér-tékben differenciálódott. A zsellérségen kívül 101 negyedtelkes, 215 féltelkes, 32 féltelknél többet bíró, 29 egésztelkes és 14 egészteleknél többet bíró jobbágy élt Törökszentmiklóson a job-bágyfelszabadítás előestéjén. Az egész teleknél többet bíró pa-rasztgazdák között találunk olyat is, akinek 4 és fél telke volt, de 12 olyan gazdát is, akinek a telki állománya meghaladta az egész telket.⁸ Az egyik oldalon kialakult tehát magából a pa-rasztsgéból a gazdagparasztsg, a másik oldalon a nagyszámú zsellérség. A parasztsg osztályharca most már nemcsak a feu-dális földesurak, az Almássyak ellen irányult, hanem a városi tanácsbani helyet foglaló és a földesúri érdekeket kiszolgáló „sö-vegesek” ellen is. Az alapvető osztályellentét természetesen ek-kor még a feudális földesúr és az egész parasztsg között ál-lott fenn.

A törökszentmiklósi mozgalomnak az volt a közvetlen ki-robbantó oka, hogy a földesúrtól a lakosság által azelőtt jutá-

nyosabb feltételek mellett árendált Kengyeli-pusztát nagyobb árendában és terhesebb szolgálatok fejében adták ki nekik újonnan és némelyek terhesnek tartották az utána járó szolgálatokat. Mikor elérkezett az árendálás megújításának ideje s a bíró felszólította a népet az új szerződés megkötésére, sokan vonakodtak az árendálást megújítani. A mozgalom kirobbanásának általános okát azonban ennél mélyebben kell keresnünk. A lakosok panaszkodtak a terhes úrbéri szolgálatok miatt, továbbá hogy „urbarialis földjeik ki nincsenek.”

A mezőváros bírása egy alkalommal tudomására hozta a népnek, hogy a bírói iratok között megtalálta az „eltévelyedett” urbáriumot. A nép kapva-kapott, hogy olvassák fel. Egyesek nyíltan hangoztatták: „Most már nem kérelemmel bánjanak a földesurassággal, hanem erőszakosan.” Az urbárium pontjait maguk javára értelmezve, 1819 tavaszán száztizen egybegyűltek s arra kérték a bírakat, hogy a földesúrnál mozgósítsák elő kérelmüket a Kengyeli-pusztára terhes árendája és úrbéres földjeik hiányossága miatt. A bírák be is adták erre vonatkozó kérelmüket, de Almássy földesúr jószágigazgatója rossz néven vette a folyamodók lépéseit. Két ember házát elbecsültette, többeket lecsukatótt és megveretett. Erre a nép közül némelyek hevesen kikeltek a földesúri jogok ellen és kezdték megtagadni az úri szolgálatokat. A felindult nép titkos gyűléseket tartott.

Az egyik törökszentmiklósi paraszt Pesten a vásárban összeakadt és ismeretséget kötött egy Halmi Sámuel nevű „zugprókátorral.” Halmi tudakozódására a paraszt előadta, hogy milyen sokat kell szolgálni a uraságnak s mennyi teher nyomja vállukat. Halmi azzal búcsúzott el tőle, hogy küldje csak hozzá a gazdákat, ő majd útbaigazítja őket. Ezután már sűrűn jártak a szentmiklósi megbízottak Halmi budai lakására. A prókátor tanácsára a mezővárosi lakosok 1819 május 20-án a helytartótanácsához fordultak a földesúr és a bírák ellen. Halmi „képtelen biztatásaival” annyira érlelte a mozgalmat, hogy a lakosságnak azt a részét, amely szegénységében a legelégedetlenebb volt, „egy társasággá” erősítette Recurrens (Folyamodó — Sz. I.) Társaság” néven. Levelében igyekezett a Társaságot állhatatosságra, erőlelkűségre és összetartásra bírni. Megígérte híveinek, hogy az „igaz urbáriumot” is majd elküldi nekik.

A törökszentmiklósi nép a bírák, a földesúr és a vármegye tiltó rendeletére fittyet hányva, tovább is gyűléseket, megbeszéléseket tartott. Többízben pénzt és élelmet szedtek össze Halmi

részére, a mezővárosiak egyre-másra küldözgették hozzá Budára meghatalmazottaikat. Nem hagyták elaludni kérvényük ügyét, „mert — úgymond — azon gyermeknek adnak több cseccet szopni, aki többet sír”. Halmi jól élt a törökszentmiklósiak ajándékaiból s az összegyűjtött pénzből. Az egyik nála járt tanú vallomása szerint egész gazdasága nem ért többet száz forintnál s egyebe nem volt, mint két kis kutyája és egy rossz ágya.

A továbbiakban még inkább feszültté vált a helyzet. A tiszttartóhoz névtelen leveleket és cédulákat hajigáltak be, a tiszteket fenyegetésekkel illették. Milesz nótáriusnak háza ellenében lévő tyúkólját felgyújtották. Így gyökeresedett meg a törökszentmiklósi népben az „engedetlenség és zabolátlanság magva.” Közben elközelgett a bíróválasztás napja, amelyet 1820 október végén a templomban közhírré tettek. De a kitűzött napon a nép „megvetésből” feléje sem ment a tanácsházának. Eddig sem nagyon sokan vettek részt a tanácsbeliek megválasztásán, amely a földesúr és a módosabb gazdák magánügyének számított. Az uradalmi tiszttartó november 14-én házanként hívatta fel a várost bírótételre. A „Békétlenkedő Társaság” fejei az eddigi tanácsbelieket mind ki akarták hagyni s maguk közül szerettek volna helyükbe ültetni megfelelőket. Azt hirdették, hogy „mind ki kellene a városházából húzogatni az eddig volt eskütt embereket.”

A másodízben megejtett bíróválasztáson megjelent az uradalmi tiszttartó is. Amikor három emberét jelölte a bíróságra, az egybegyűltek azt kívánták tőle, hogy olvassa fel az urbáriumnak a bíróválasztásról szóló rendelkezését. Kívánságuk teljesítése után többen sürgették, hogy olvassa csak tovább azt a cikkelyt, mely a népnek az esküdtek választásához való jogait foglalja magában. A tiszttartó ezt a kívánságukat is kénytelen volt teljesíteni. A bíróválasztás megtörténte után a nép azt követelte, hogy az urbárium értelme szerint választhassanak esküdteket. Amikor a tiszttartó megkérdezte őket, hogy kiket és miért akarnak kihagyni a jelenlegi tanácsbeliek közül, kijelentették, hogy „nékiek a mostaniak közül egy sem tetszik... mert amikor valami contractust tettek az urasággal, a város népe részére soha nem szözlottak előre a lakosoknak, hanem csak akkor, midőn már ők maguktól megkötötték.” A régi esküdtek helyett vagy 14 egyént javasoltak, akiknek neveit felírta a tiszttartó. A választás félbemaradt. Délután egy darab papírosra felírva hozták a városházára azoknak a neveit, akiket tanácsbelieknek akarnak. A tiszttartó azonban nem fogadta el a ja-

vasoltakat esküdteknek, hanem az esetről jelentést tett az uraságnak.

Az uradalmi fiskális, miután értesült a fejleményekről, nyomban megparancsolta, hogy az eddigi hiteseket tartsák meg a tanácsban. De ezek semmiképpen sem kellettek a népnek. A mozgalom vezetői közül néhányan bejárták a várost és összeírták, hogy kik akarják megtartani a tanácsot régi összetételében és kik kívánnak az újhoz állani. Az összegyűjtött szavazatokat éjnek idején ifj. Bakos János házában titkos ülésen számolták össze. A földesúr által rájuk erőszakolt tanács hatalma a városban semmivé vált. „Már a függetlenség egészen erőt vett” olyannyira, hogy a közadó beszédese, a közszolgálat is hiányosságot szenvedett. Halmi prókátor utolsó — elfogott — levelében arra biztatta őket, hogy a tanácsnak minden végzését és intézkedését tekintsék semmisnek.

A vármegye azonban elfogatta és fogházba vetette a mozgalom vezetőit, ifj. Kis Andrást, Iványi Andrást, Karakas Ferencet, Békési Tóth Mihályt, Burai Kis Ferencet, Markó Andrást, ifj. Bakos Jánost, Lőrinczi Mihályt és Kantó Balog Ferencet. A „békétlenkedés fejei” közül Iványi András zsellér származású obsitos katona volt, ifj. Bakos János pedig takácsmester. Az iparosok azért sodródtak a mozgalomba, mert „szolőrálat napjaik váltságán kívül hajtogatták őket az uraság szérűire villásoknak a bírák a Kengyeli árendáért.”

A megyei törvényszék keményen megtorolta a mozgalmat. A vezetők közül Halmi Sámuel három esztendeig vasban, hetenként kétnapi bőjttel szigorított fogházra ítélte és a néptől „kicsalt” 1353 forint visszafizetésére kötelezte. Iványi Andrást, Burai Kis Andrást, Burai Kis Ferencet, Nagy Barna Jánost, Bakos Jánost és ifj. Burai Kis Andrást két esztendei vasban el-töltendő börtönre ítélte a megyei törvényszék, félévenkiut 30 pálcaütéssel tetéztve. Az elítélteket egyetemlegesen kötelezték 2298 forint megtérítésére, sőt Halmi büntetéspénzét is nekik kellett megfizetniök, mivel a prókátornak nem volt semmije. A „Mételyes Társaság”-nak többi 35 tagját a helyszínen egy-ízen elszenvedendő 40 pálcaütésre ítélte a megyei törvényszék.

A törökszentmiklósi mozgalom mégsem volt eredménytelen. A megyei kiküldöttség úgy akarta leszerelni a mozgalmat, hogy — a helytartótanács végzésének eleget téve — a földesúrral kiosztatja a réti kaszálókat s amennyiben a Barta nevű rét hibásnak bizonyul, a hiányosságokat pótolja ki a földesúr. A megyei kiküldöttség meghagyta a földesúrnak, hogy tartson úriszéket s ha kitavasodik, a réti kaszálókat méresse ki s pótolja a legelőben mutatkozó hiányosságokat.

Az elfojtott tűz azonban Törökszentmiklóson is tovább iz-zott a hamu alatt. Az Almássy-család fiskálisa 1825-ben jelen-tette a megyének, hogy „a lázítók újabb zenebonáskodást kez-denek és collectát is gyűjtenek.”⁹

Mezőtúr, ez a török időket átvészelt népes, széleshatárú parasztközség, már a 18. században heves parasztmozgalmak színtere volt. A község vezetése a gazdagparasztok kezébe ke-rült. A zsírosparasztság lerakodóhelye, a községi tanács, min-den paraszti összefogást félretéve, mértéktelenül kiszolgálta a földesúr érdekeit. A szegénység többször felzendült, elűzte az előljárást és a maga szája íze szerint állított új bírót és ta-nácsot.¹⁰ Emiatt a 19. század első évtizedeiben sem szűnt meg a nyugtalankodás. Így 1800-ban a túri szegénység a földesúrra jelölés ellenére választott, az előző bírót és esküdteket eltávo-lította hivatalából, majd 1824-ben újból a községtanács újra-választása élezte ki a helyzetet a szegény- és gazdagparasztság között.¹¹

A 1820-as években Mezőtúr már nagy, népes mezőváros volt. Kisdebrecennek is nevezték. Lakosainak száma 1820-ban 13.947 lélek.¹² Egyike azoknak az alföldi mezővárosoknak, amelyben a parasztság differenciálódása jelentősen előrehaladt. Az 1847. év végén volt Mezőtúron 669 jobbágytelek és 1429 úr-béres zsellértelek. A telkes jobbágyok közül 98 egész teleknél többet bírt, 97 egésztelkes, 121 félteleknél többet bírót, 247 fél-telkes és 299 negyedtelkes gazda élt a mezővárosban az 1848-as forradalom előestéjén. Akadtak közöttük olyan gazdag parasz-tok is, kiknek 2—3—4—5 telkük volt.¹³ Több módos gazdának 700—800 darab juha és 50—60 lova legelt a határban. Amíg az egyik oldalon egyre jobban elkülönült a zsírosparasztság, a másik oldalon mind számosabb lett a szegénység.

1824 végén ugyancsak a tanácsbeli személyek választása miatt tört ki a nyugtalanság Mezőtúron. A községtanács két tagja beadta lemondását. A tanács a „bevett igen régi törvé-nyes szokás szerint” közgyűlést tartott az új tanácsstagok ki-választására. A tanácsbeli személyek választása úgy szokott megtörténni, hogy a kisebb tanács egy-egy megüresedett hely-re 3—3 személyt jelölt (cooptio) s a tanács a jelöltek közül megválasztott egy, vagy több tagot a maga testületébe. Ez a választási gyakorlat mindig azt eredményezte, hogy a tanács-ban ülő zsírosparasztok maguk közül kooptáltak a szegények kirekesztésével. A mezőtúri tanács számítását azonban ismét keresztülhúzta egy „nyomorult factio (párt —Sz. I.)”, amely tiltakozott az egyik kooptált tanácsbeli, Dörgő Dániel megvá-

lasztása ellen. Ugyanakkor követelte Helmetzi Gábor nótárius hivatalából való elmozdítását is.

A mezőtúri tanács felfedte az esetet a vármegyénél s beszámolt arról, hogy ez a „visszavonás és fejesség” már régóta tapasztalható hol egyik, hol másik tanácstaggal szemben. A tanács tehetetlennek érezte magát e „hatalmaskodni indult factio”-val szemben, amelynek akcióját „néplázításnak” minősítette. Ezért arra kérte a vármegyét, hogy az ügyet vizsgálja ki s a mozgalom vezetőit szigorú büntetésben részesítse.

De még Mezőtúron sem a szegény-gazdag ellentétpár vonalán halmozódott fel a legnagyobb mennyiségű gyűjtőanyag, hanem a földesúr-jobbágy közti ellentét robbantotta ki a leghevesebb izgalmakat. Az 1826—28. évi mozgalom közvetlen ki-robbantó oka az volt, hogy a Kállay-család két évvel előtte alodizálta a maradványföldeket, a parasztoknak kimért 300 új telek pedig „vák székes, víz állásos, kopár” helyen adatott ki. Az a legelőrész, amelyet a földesúr a városnak hagyott, olyan silány volt, hogy azon jószágot nem tarthattak. Bezzeg, a legelőnek az a része, amelyet elvett a földesúr, — mintegy 15 ezer holdat! — sokkal alkalmasabbnak bizonyult a baromtartásra! Az 1825. évi szabályozás (reguláció) eredményeképpen a marhatartás, a külterjes, rideg állattenyésztés, amely Mezőtúron a gazdálkodás fő ágát képezte, megcsökkent. Mióta a város a szabályozás során ilyen szerencsétlenül járt, „már nincs többé gülyabeli marhája, ménese, ökör- és tehércsordája, — panaszkodtak a túriak, — mert a szűk, de különben is kopár pascuumon lehetetlen megélni a baromnak..., gabona is csak annyi terem, hogy némelyek jó ha újig megérik terméseikkel, sokan pedig abban is szükségét látnak.”

Az 1825. évi úrbéri szabályozás iratainak felsőbb helyekre történt felküldése óta a mezőtúri lakosok állandó nyugtalan-ságban éltek és felsőbb helyeken is minduntalan kopogtattak. A város közönsége a helytartótanácsnál elpanaszolta úrbéres földjeinek elvételét, az úrbéri adózás beszédésében elkövetett visszaéléseket és küldöttjének, Kovács Jánosnak elfogatását. A városnak a Kállay-családhoz tartozó része folyamodó leve-lében azt kérte, hogy a földesúr által akadályozott bormérést engedjék meg neki, maradványföldjeiken s az azokon épített ta-nyáikon háborítatlanul megmaradhassanak s a borkilenced vé-telétől a jövőben tiltassék el az uraság.

A Kállay-család szintén a helytartótanács-hoz fordult s el-panaszolta a mezőtúri városi tanács „rendetlenségeit”. A ta-nács ugyanis maga is szorgalmazta a szabályozás okozta sê-relmek orvoslását. A helytartótanács 1827 június 19-én olyan

értelmű meghagyással küldte le a megyéhez a Kállay-család folyamodványát, hogy a mezőtúri közönséget intse az új úrbéri szabályozás pontos megtartására a királyi resolutio (döntés — Sz. I.) megérkezéséig is. Szorítsa rá a megye a túriakat a földesuraságot illető robotnak és cenzusnak lerovására, a városi tanácsot pedig arra intse, hogy a „lakosokat fel ne lovalja és az elégedetlenség magvát ne terjessze. Végezetül a helytartótanács a megye figyelmébe ajánlotta, hogy Kovács Jánosnak és Igari Szücs Lukácsnak az üldözésével hagyjon fel, akik Bécsben jártak sürgetni a mezőváros kérvényét s ott menlevelet is kaptak.

A vármegye az erőskezű főszolgabíró, Recsky Lászlót küldte ki, hogy a mezőtúri lakosokat és az előjárókat a földesúrnak kijáró engedelmisségre rászorítsa s a lakosokat úrbéri kötelességeik teljesítésére kényszerítse. Ezen a ponton a mezőtúri községtanács visszahőkölt és nem vállalt közösséget a mozgalom radikálisabb irányzatával. Az előjárók feladása szerint mindaddig veszedelemben forgott a „köz csendesség”, míg Igari Szücs Lukács szabadlábon volt s mióta a megyei törvényszék elfogatta Kovács Jánost, mint „fő lázítót”, Mezőtúron a „lázadás máris csendesedni látszik.”

A mozgalomnak az adott további lökést, hogy a helytartótanácsnak 1827 szeptember 18-án kelt leiratának azt a kifejezését: a dolog ugyanazon karban hagyattasson a felsőbb helyekre kívánt informatio megtételéig és az erre való válasz megérkezéséig (re interea integre servata...) — a mezőtúriak úgy értelmezték, hogy az úrbéri szabályozás előtti állapotba helyezték őket vissza, vagyis amelyben az 1785. évben megsemmisített örökös szerződés szerint voltak. „Szabadságot vettek maguknak” és az új úrbéri szabályozás végrehajtása alkalmával 1825-ben kijelölt majorsági földeket „erőhatalommal” elfoglalták, a kiosztott s elhancsikolt jobbágytelkeket összesántották.

Az uraság arra törekedett, hogy a tőle elfoglalt majorsági földek birtokába visszakerüljön s a végrehajtott szabályozást helyreállítsa, a lakosokat engedelmisségre és tartozásaiknak megfizetésére szorítsa. Mindezek végrehajtására a megyétől fegyveres karhatalmat (bracchium) kért. A megye méltó figyelembe vette a Kállay-család panaszait: majorsági földjeinek elfoglalását, a regulációk megzavarását és a „köz csendesség megháborítását.” Sürgette a helytartótanácsot, hogy a földesurat akár erőhatalommal is helyezték birtokába s a mozgalom vezetőit tüstént hozassák be a megyei fogházba.

A zsirosparaszságot képviselő községtanács igyekezett kedvében járni a földesúrnak s bár a továbbiakban is szeretne volna orvosoltatni a mezővárost ért sérelmeket, mégis a további „futkározásokat és felsőbb helyekre panaszok benyújtását, mint a fejesség, zabolátlanság és az előljáróság ellen való bizalmatlanság” jelét tekintette. A mezővárosi szegénység azonban a városi tanács ellenére is további lépéseket tett. Pápay János, Szunyogh István és Takács Péter, akiknek „ügyszólván semmi értékjek nem lévén, jöttek-mentek” s 1828 május 22-én Pesten újból folyamodtak mind a királyhoz, mind pedig a helytartótanácshoz. A városi tanács azonban már nem támogatta ezt a lépést.

Mezőtúron kisebb-nagyobb, de állandóan tartó mozgalmak törtek fel a 19. század egész első felében. 1836-ban Szunyogh József és Ugrai András jártak Bécsben, majd onnan visszatérve „izgató beszédekkel” fordultak a néphez. Barta István és Mandi Ferenc ugyancsak megfordultak Bécsben, majd visszatérve, a népet igyekeztek lebeszélni „az urak iránti szolgálat s más egyéb tartozásaik teljesítéséről.” Agitációjuknak nem is maradt el eredménye: az 1838. évi tavaszi szántásra a 300 telkes jobbágy közül csupán három állott ki, később pedig azok is, akik kiálltak, csak „immel-ámmal dolgoztak.” A gazdatisztek élete állandóan veszedelemben forgott. A mezővárosi parasztok passzív és nyílt ellenállása legkülönbözőbb formáiban tört utat. Nem hiába félték a földesurak attól, hogy Bécs ellenük használja fel a jobbágyok elkeseredését. Mivel Bécs lehetőséget nyújtott a parasztoknak panaszaik személyes előadására, sikerült megjárásania a parasztság „jóindulatú pártfogójának” szerepét¹⁴

Az 1831-i parasztfelkelés kirobbanásának közvetlen oka a Magyarországot sújtó kolerajárvány, illetőleg annak során tett hibás és túlzott járványvédelmi intézkedések voltak. Mivel a hatóságok klórmésszel, bizmuttal akarták elejét venni a bajnak, az a hír kapott lábra, hogy „a szerfelett megszaporodott köznépet a vagyonosabbak méreggel való vesztegetés által akarják megritkítani.”¹⁵ A Heves megyei Bodonyban is elhitték, sőt nyíltan hirdették az emberek, hogy az uraság az orvossal együtt „a kutakat készakarva mérges szerekkel megvesztegette, hogy az által a népet kipusztítsák.” Amikor Pásztón kolerában egy egész háznép kihalt, elterjedt a hír, hogy a kutakat megmérgezték. A mérgezést az uraságra és a város előljáróságára fogták; mind az uraság, mind az orvos, mind pedig az előljárók ellen zúgolódás támadt.

A nép annyira irtózott a gyanúsnek látszó, orvosszerek bevételeitől, hogy erőszakkal kellett orvosolni őket. A feudális törvénytírással ennek alapján a felkelés közvetlen kirobbanó okát „a köznép műveletlenségéből és ostobaságából eredett”-nek tekintette.¹⁶ De az 1832—36-i országgyűlésen maguk a bátrabb hangú liberális nemesi követek is kijelentették, hogy „az 1831-diki földírdi nép zendülések a nép elnyomattatásának a földes urak által tulajdoníttatna.”¹⁷ Ha tehát „az epemirigyről való balvélekedések” a közvetlen kirobbanó okot szolgáltatták az agyongyötört, végleg elcsigázott, kizsákmányolt parasztlak felkeléséhez, a mozgalom kirobbanásának általános okait a földesúri elnyomásban, kizsákmányolásban kereshetjük. A parasztlak döntő többsége a mozgalom útján meg akart szabadulni a robottól, dézsmától és egyéb úri kötelezettségeitől, szabadon akarta birtokolni a művelés alatt álló telkeket, sőt egyes helyeken fel akarta osztani a földesúri földeket is.

Heves és Külső-Szolnok megyében a kolera 1831 június 27-én először Heves megyővárosban ütötte fel a fejét, hol 458 beteg közül 139 meg is halt. Június 29-én aztán már több tiszamenti községben fellépett a járvány, különösen Poroszlón, hol 771 megbetegedés és 207 haláleset történt. Nagyobb rendet vágott a járvány Törökszentmíklőson, hol 1.325 beteg közül 608, Szolnokon, hol 1.048 beteg közül 596, Gyöngyőson, hol 1.518 beteg közül 614, Mezőtúron, hol 2.113 beteg közül 1.023 pusztult el. A Tisza-vidékről terjedt tehát a járvány, először Külső Szolnok megyében, majd a Tarna mentén Heves megyében. Egerben július 21-én lépett fel s itt a betegek száma 419, a halottaké 211 volt. Szeptember végéig a vármegye 111 községében 17.692 beteg közül 7.537 halt meg.¹⁸ A borzasztó járvány következtében a „népnek félelme és elcsüggedése” annyira jutott, hogy „egyik a másiknak sírgödröt sem merészel ásni... valamerre fordulok, csak a jaj, félelem és szomorúság vesznek körül... magam mint kő hasztalan ingadozók közöttük” — írja Für Lajos augusztus 6-án Tiszaszalókról.

A vármegye a járvány elhárítására vészbizottságot küldött ki, amely a szeptemberi megyegyűlést megelőzőleg 46 ülést tartott. A vidék királyi biztosa báró Vay Miklós volt, kinek elnöklése alatt a megyei közgyűlés július 12-én kijelölte azokat az utakat, amelyeken keresztül a közlekedés szabad lesz s melyeknek egyes pontjani fertőtlenítő helyeket állapítanak meg. E kijelölt utakon is csak útlevéllal ellátottak mehetek. Ha vészmentes helyről jött az illető, szabadon bocsátották, különben vesztézárl alá vetették. A poroszlói és tiszaroffi révekhez és a

szandai pusztára biztosokat és orvosokat rendeltek, hogy a Máramarosból a Tiszán érkező tutajokat vegyék vizsgálat alá. A mezőtárkányi és macklári határban állandó őrseget szerveztek, hogy Mezőkövesdről és Borsod vármegye gyanús helyeiről senkit be ne bocsássanak Egerbe a felsőtárkányi és apátfalvi utakon, Gömör vármegyéből pedig a mátrai járáson keresztül. De a hatóságok e megkésett óvintézkedésekkel nem tudták elejét venni a járvány terjedésének.

A kolerával fertőzött városok vagy falvak körülzárására azonnal katonaságot küldtek ki. Így többek között Tiszafüredet is katonai zárlattal vették körül, hogy elzárják a még nem fertőzött vidéktől. Erre a füredi nép között lázongás keletkezett. Mikor az alszolgabíró értesült a füredi lakosok békétlenségéről, azonnal kiküldötte a mezei biztost fegyveres hadnagyaiával, majd maga is személyesen megjelent Füreden. Öt napig való ottléte után arról tett jelentést, hogy „Füreden a köz csendesség legkisebb részben sem volt megháborítva.” A füredi közbirtokos urak azonban, — akik jobban ismerték már az állandóan mozgolódó mezővárosiakat — nem nyugodtak meg az alszolgabíró jelenléte után sem. Röviddel ezután az egyik közbirtokos, N. Várady Mihály, arra kérte a megyét, nyomozza ki „a köz csendességét és bátorságot könnyen felháborító gyanús beszédeknek” elkövetőit. A vizsgálattal megbízott Okolicsányi Gusztáv alszolgabíró a megyei börtönbe vitette Brazel János füredi mézáróselegényt. Az egyik tanú állítása szerint N. Botos József ezeket mondotta: „Amint hallok, szabad az urakat lékelni!” A földesurak annyira megrémültek e fenyegető szavak hallatára, hogy Füredre és környékére a megyében állomásozó nádori lovasságból egy szakaszt kértek. Ennyire féltek a füredi földesurak a folytonosan lázongó nép haragjától.

Dolinszky György, báró Orczy László tiszaszalóki és abádi tiszttartója, azzal az előterjesztéssel járult a megyéhez, hogy Balogh Mihály szalóki jobbágy, amikor a templom előtt a nőtársai kihirdette, másnap menjenek a jobbágyok urasági szántásra, a nép felé fordult és elkiáltotta magát: „Mind huncfut, aki szántani megy!” A tiszttartó Balogh Mihályt vasra verette, a helység bírái azonban szabadon eresztették. Másnap már egy jobbágy sem ment az uraságnak szántani. A megye az alszolgabírónak kiadta a parancsot, hogy az „engedetleneket” szorítsa rá az úrdolgára, a „vétkeseket” pedig haladéktalanul fogassa el és küldje be őket a megyei fogházba.¹⁹

Midőn Retsky Pál fősolzabíró Hevesen a borbélllyal és bíróval beadatta a bizmutport a lakosoknak, akadt olyan ház, ahol vasvillát és kést fogtak rájuk. Általánosan elterjedt a hír,

„hogy az urak ki akarják irtani a parasztokat, az orvosság helyett mérget adnak.” Csak akkor nyugodtak meg egy kissé, mikor a főszolgabíró a nép szeme láttára a bíróval, nótáriussal és az orvossal is bevetette a porokat.²⁰

Farkas Pál főszolgabíró augusztus 9-én kelt levelében arról számol be, hogy Gyöngyös lakói az elzárás miatt élelemben fogyatkozást szenvednek és zúgolódnak. A mozgalom élharcosai a részesaratók voltak. A learatott gabona nagy része az esőzések miatt a szántóföldeken hevert, vagy behordva összerohadt. A vesztegzár miatt „a szegény aratók, akik arató részeknek elnyomtatása és ezekhez vétele végett ki nem utazhattak, átkozódnak, szüntelen azt mondván, hogy őket az úr isten a betegségtől megmentette, de az előljárók miatt éhen halni kényszerítetnek.” A főszolgabíró már-már attól tartott, hogy a békétlenség elharapózik. A nép bizalmatlanul tekintett az orvosokra is.²¹

Augusztus 6-án délelőtt Pásztón is megingott a „közbátorság.” Dél tájban a szomszédos Nógrád megyében fekvő Szöllős helység nótáriusa, bírása és négy vasvillás szöllősi lakos a pásztói strázsával kikérették a pásztói orvost és gyógyszerészt a határra. Oláh Gábor táblabíró, polgári biztos maga is kiment, mikor hírt szerzett az esetről. A lakosok közül már sokat a határon talált, de kijött a pásztói orvos, gyógyszerész s néhány tanácsbeli is. A szöllősiek elmondották, hogy augusztus 2—5. között tíz ember is meghalt náluk. Mivel pedig azokban a napokban többen pusztultak el, amikor orvosolta őket a polgári biztossal együtt köztük megjelent orvos, mint azokon a napokon, amikor senki nem orvosolta őket, ötödikéről hatodikára virradó éjtszaka az egész helység fellázadt, paraszti fegyverre kapott, a harangokat félreverte, az urak házaiba rohant. A politikai biztosokat megkötözték, az orvosokat megverték s megkötözve vallatták.

A pásztói polgári biztos, Oláh Gábor, a határban tüstént el távozásra szólította fel a szöllősieket de a pásztói lakosok közül akadtak olyanok, akik a szöllősiek kihallgatását kívánták. A polgári biztos kénytelen volt engedni a közhangulatnak. Mikor azonban a szöllősi nótárius a levegő megfrissítésére szolgáló orvosszerek égető erejét a földön is kipróbálta, tüstént félbeszakította vele mutatványát. A pásztóiak tovább erősködtek; azt kívánták, hogy a nótárius által felmutatott orvosságból adjanak be egy kutyának. Ezt már nem engedte meg Oláh politikai biztos, hanem elrendelte a pásztóiak hazatérését. Bár a fenti jelenet után a politikai biztos tanácsulást rendelt el, hogy a nép felzúdulását leszerelje, mégis sokan megmaradtak a köz-

nép közül „rossz és vétkes gondolkozásukban.” A pásztói mozgalom csak augusztus derekán csillapodott le. Egyedül a meseteremberek nyugtalanzkodtak még, hogy a zárlat miatt nem tudják eladni készítményeiket, továbbá a „kézi munkások”, hogy feltartóztatják őket a munkában.²²

Verpeléten augusztus 7-én tört ki a kolera. A nép a vármegye orvosát vasvillával fenyegette meg. Éjszakának idején a harangozót vasvillák közé fogták, mivel a halottak részére eltiltották a harangozást s a pappal és a földesúrral egyetemben szidták, átkozták, az úton hurcolták. Rátörtek a nótárius házára s megöléssel fenyegették. A hónap derekán azt rebesgették Verpeléten, hogy felgyújtják a várost, „mert a földesurak, a papok az okai a cholérának.... Hadd legyen cholera mindenütt, — mondották — urat, papot, még a bírót sem viszi el, csak a parasztot.”²³

Augusztus 23-án a jobbágyi parasztság zendült fel. A földesurakat, valamint azok tisztjeit, a plébánost és a helység nótáriusát megvasalták s helység házába hurcolták s ott alaposan megverték. „Sorban lázad minden falu” — írja augusztus 23-án Kaszap János táblabíró. A felvidéki nyílt koleralázadás Heves megye északi részébe is kezdett átcsapni. Jobbágyi községbe katonaságot rendeltek s a megye igyekezett elfogdosztatni a mozgalmat vezetőit. A táblabíró augusztus 23-án Pásztóról írt levelében a nemesi felkelés kihirdetését kérte az alispántól: „Nehogy N. megyénkben teljesedjen még valaha azon szomorú régi közmondás: dum Roma deliberat, Saguntum perit (míg Róma tanácskozik, Saguntum elvész — Sz. I.), s a körül lévő apróbb támadások a fő nemességet veszedelmesebb cholera által döntsék a sírba.”²⁴

Az augusztus 25-i közgyűlésen a Heves megyei rendeket főleg a „köznépnek Zemplén és más megyékben történt kegyetlen kitörése” foglalkoztatta. Szabolcs megye átiratban kereste meg Heves megyét, hogy a szomorú példákön okulva, eleve szervezkedjenek a nép esetleges lázadása ellen. Heves megye a nádorhoz írt fel, hogy intézkedjék a nemesség védelme ügyében. Addig is elrendelték a nemesség összeírását, „mivel a szárnyaló hírekből és magányos tudósításokból megértették némely törvényhatóságokbeli fellázadott parasztoknak kegyetlenkedései megilletődés nélkül nem vétethettek.”²⁵

A megijedt nemesség megtette a szükséges óvintézkedéseket, bár augusztus második felében a Heves megyei mozgalmak „egészen megcsendesedtek.” A koleravész kezdett szűnni. Egyes községek azonban továbbra is strázsáltatták magukat, mint pl. Átány és Pély, „nem azért — állapították meg a földes-

urak —, mintha a betegségtől féltek volna hanem csak azért, hogy ezentúl is az úr dolgát elkerüljék.”²⁶ A megye északi részein még azután is dühöngött a kolera, amikor a déli vidékeken már kezdett szűnni. Parádon elterjedt a hír, hogy a földesurak és az orvosok rendelkezései „a köznép kiirtására céloznak.” Joggal tartottak attól, hogy itt is megrendül a „közbátorság.” Ezért a szeptember 9-én tartott megyei kisgyűlés kiküldte Ruttner Ferenc hevesi főesperest, Fejér István táblabírórt és Novotha Péter alszolgabírórt Parádra a köznép közé, a „rend” helyreállítására. A parádi koleramozgalmat az a különös eset szította fel, hogy szeptember 7-én a parádi ún. O-Hutában kutat tisztítottak s fenekén egy üvegecskét találtak. Behozták Parádra s ennek nyomán elterjedt a kutak megmérgezésének hite. Ehhez járult még a bodonyi káplán, Petraschek Antal prédikációja, aki arra buzdította híveit, hogy az orvosra ne hallgassanak, a strázsálást s a felsőbb rendelkezéseket ne tartásák be.

Láthatjuk tehát, hogy Heves és Külső-Szolnok megyében az 1831. évi parasztmozgalom közel sem volt olyan erős, mint a felvidéki megyékben. Egyedül a jobbágyi parasztok léptek rá a részleges ellenállás útjára. A megyebeli mozgalom inkább arra korlátozódott, hogy a kutak megmérgezésével vádolt urakat, a földesurat, a papot, nótáriust, bírót, vagy a megyei kiküldötteket, orvost megfenyítették, megdobálták, megtagadták a robotot. Eddigi ismereteink alapján nem találkozunk Heves és Külső-Szolnok megye zömével magyar lakossága körében a cári seregeknek Magyarországra özönléséhez fűzött reményekkel, amelyek a felvidéki szlovák és kárpátukrán parasztság egy részénél hozzájárultak a felkelés kirobbantásához.

Kik voltak az 1831. évi parasztmozgalom vezetői megyénkben? Forrásaink tükrében eléggé szembevető a kisnemesi, jobbágyisorban élő bocskoros nemesek vezetése. Ezek osztályhelyzetüknél fogva sokkal inkább a paraszttal tartottak már, mint a birtokos nemes urakkal. Nemes volt Tiszafüreden Betes József, aki kiadta a félelmetes jelszót: „Szabad már az urakat lékelni!” Tiszaföldváron a nemes lakosok nem engedelmeskedtek az óvintézkedéseknek, sőt a lezárt házak mellett levő öröket is eltaszigálták. A jobbágyi parasztság „fellázítója” is nemes volt, bizonyos Kaszap nevezetű, aki megszökött üldözői elől és Szentjakabon N. Ludányi Ferencnél húzta meg magát. A verpeléti mozgalom vezetői is kisnemesek voltak.

Az 1831. évi parasztmozgalmakat katonai erővel levertek. Az egri érsek — mint mindig — most is a „közcsend és bátorság” legfőbb őrének bizonyult. A mozgalom elbukását nyomon

követte a szigorú megtorlás, a „vétkeseknek” példás megbüntetése. Többeket kivégeztek, a kisebb „vétkeseket” testi büntetésben részesítették. A mozgalom azonban mégsem volt hiábavaló. Az 1831. évi parasztmozgalom befolyással volt az 1832—36-os országgyűlés politikájára. A nemesség jelentős része, egy újabb lázadástól tartva, a reform ügye mellé állt, „hogyan elégedenül maradt köz kívánság bosszúja fel ne lobbanjon.” A politikai vezetőréteg haladói tagjai rádöbbenek arra, hogy az ország gazdasági helyzetén a jobbágy sorsának javítása nélkül nem lehet segíteni.²⁷

Az 1836. évi törvények, noha csak félrendszabályok voltak, s nem hoztak jelentős változást a jobbágyság sorsában, mégis feltétlenül pozitívumot jelentettek annyiban, hogy a magyar középnemesség elindult a polgári haladás útján az átalakulás felé. A jobbágyság pedig nem volt hajlandó tovább élni a fennálló körülmények között. A Mária Terézia-féle urbárium hiányosságait pótolni akaró, jobbágyvédelmet célzó törvények a parasztságban felszították — mint egykor a Mária Terézia-féle úrbérrendezés — a súlyos feudális terhek alól való felszabadulás vágyát. Az 1836—40-ig terjedő időszakban megyénkben is az 1832—36-os úrbéri törvények adták meg a tápot az újabb parasztmozgalmaknak. A jobbágyok megszerezték a törvények szövegét és azok helyenként pontatlan, gyakran nehezen érthető tartalmát vágyaik szerint magyarázták. A parasztok nem azt olvasták ki a törvényekből, ami bennük volt, hanem azt, amit szerettek volna, hogy bennük legyen.

Az 1837. évi poroszlói mozgalom közvetlen kioldozó okát szintén az 1836-os új úrbéri törvények kihirdetése adta meg. Az új úrbéri törvényeket úgy értelmezték a parasztok, „hogyan a köznépek azon szabadsága megadatott, hogy magának előljárókat választhasson... mind ez ideig az uraságok akaratjából állottak a tanácsbeliek is, amelyek igen sokan vagynak.”²⁸ A mozgalom kioldozásának általános okai között megtaláljuk a súlyos robotot is. A földesurat kiszolgáló bírák „felesleg való restantiával” terhelték a köznépet.

Poroszló földesurai a gróf Károlyi-, báró Orczy-családok és az egri főkáptalan voltak. 1828-ban élt a mezővárosban 172 telkes jobbágy, 379 házas zsellér, 9 házatlan zsellér és 19 iparos.²⁹ 1847 végén 80 negyed úrbéres jobbágytelket és 70 úrbéres zsellértelket találunk a mezővárosban. Egy jobbágynek volt egy negyedtelke, háromnak egész telke, nyolcnak háromnegyed telke, ezenkívül 84 félhelyes és 112 negyedtelkes jobbágy élt Poroszlón a jobbágyfelszabadítás előtt.³⁰ Annál nagyobb volt a zsellérek száma.

Az 1837-es mozgalmat az indította el, hogy az új úrbéri törvények ellenére némely földesurat kiszolgáló esküdt és lakos az úrbéri munkákon 4—5 marhával jelent meg. Ez hozta közvetlen háborgásba a mezővárosiakat. De már korábban is elégedetlenkedtek, még mielőtt a megye kihirdette volna az új úrbéri törvényeket. A nép „fő szószólója” a 71 esztendőes Korom Márton, a helybeli tiszteletestől újságokat kapott és az új úrbéri törvénycikkeket házában és házon kívül is felolvasta és magyarázta a parasztoknak. Így érlelődött meg a poroszlóiakban az a gondolat, hogy az új törvény értelmében az uraságnak ezentúl csak két marhával mennek úrdolgára.

Mikor Király Mihály esküdt embert az uraság részére ölfahordásra rendelték, 5 lóval ment, holott az új törvény az úrdolga megtételét csak két lóval parancsolta. Királyt ezért a tettéért ki akarták tenni a tanácsból. Hajdú Mihályt pedig azért akarták kiebrudalni a községtanácsból, mert „mindig az uraságok hazugja volt.” A poroszlóiak összebeszéltek és másnap reggel nagy számban felmentek a városházához, ahova felhívták a nótáriust is. A nép fő szószólója megint Korom Márton volt. Felolvasta és magyarázta az összegyűlt népnek az új törvényeket. Amikor a nótárius helyre akarta igazítani Korom Márton magyarázatát, felzúdult a nép. Inkább hallgatott Korom Mártonra, mint a bírákra vagy a nótáriusra. A nótárius akarva-nem akarva, kénytelen volt a 64 poroszlói lakos nevében készült kérvényt a megyéhez megírni, amelyben folyamodtak, hogy Király Mihályt, — mivel az új úrbéri törvények ellenére az uraság munkájára több jószággal jelent meg, — Hajdú Pétert, mint „az uraság tisztjei előtt a közönség árulóját”, valamint a házasságtörő Dobos Mihályt az esküdségből tegyék ki s a 20 személyből álló tanács létszámát 12-re szállítsák le. Azzal a szándékkal léptek fel, hogy „az egész poroszlói tanácsot megújítják az új törvények értelméhez képest.”

A megyei törvényszék 1837 január 25-én Kovács Pál alszolgabírót küldte ki a „békétlenkedés felizgatóinak” kinyomozására, hogy a bujtogatókat azonnal fogassa el és küldesse be a megyei fogházba s a lakosokat kötelezze az 1832—36. évi IX. tc. pontos megtartására. Midőn az alszolgabíró a törvényszék végzését a lakosokkal közölni akarta és felrendelte őket a városházához, senki sem jelent meg közülök. Az alszolgabíró a távolmaradókat meg akarta büntetni, mire a nép félre akarta verni a harangokat. Az 1837. évi poroszlói mozgalom vezetői: Korcsmáros Szabó János félhelyes, Koteles Mihály és János háromnegyed telkes, Korom Márton háromnegyed telkes, Csálat Péter háromnegyed telkes, Korom János negyed telkes,

Hajdú Mátyás egész helyes jobbágyok. Mindnyájukat elfogták és bevitték a megyei fogházba.³¹

Az új úrbéri törvények kihirdetése után megmozdultak az egri érseki uradalom jobbágysai is 1837-ben. A kerecsendi bíró meghívására január 7-én hat érseki helység bírái gyűlést tartottak Kerecsenden, mégpedig a füzesabonyi, kápolnai, kerecsendi, maklári, nagytályai és deméndi bírák. Több pontban felvilágosítást kértek az uradalmi prefektustól az úrbéri törvények felől. A prefektus február 26-án írásban kiadott felvilágosító válaszát felolvasták a bírák előtt, de még ezután is négy-öt pontot felsőbb meghatározás alá kívántak bocsátani. A hat falu bírása március 16-án újból összejött Kerecsenden a kérvény aláírása végett, de „véleményükben meghasonlottak”; a kérvényt nem adták be a prefektushoz. Az ellenállás útját választották a kérvényezés helyett. Ez a kerecsendi gyűlés „gyulasztotta fel a jobbágyokban a nyughatatlanság lelkét.”

A füzesabonyi tiszttartó szerint a nép felbuztatói az előjárók közül kerültek ki. Különösen Kerecsenden lángolt fel erősen az ellenállás tüze. A tiszttartó május 19-én sürgősen kérte a kerecsendiek megfenyítését, „mert nekünk, gazdasági tiszteknek és uraság cselédjeinek élete minden nap veszedelemben forog ily körülmények között.” A községi bírák megjelentek Salamon Ferenc írnoknál és értesítésére adták, hogy a lakosok nem tartják magukra nézve kötelezőnek a felsőtárkányi erdőre menni úrbéri szekeres munkára. Az érseki jobbágyfalvak lakói arra készültek, hogy panaszaikkal a királyhoz fordulnak. De az egri érseki uradalom jobbágyainak robotmegtagadó mozgalmát a megye erőlyes közbelépése elfojtotta.³²

Más községek jobbágyai is igyekeztek megszabadulni az őket legjobban megnyomorító robottól. Az 1832—36. évi törvények nem egy helyen adtak tápot a megyében a robot szervezett megtagadására. Fáy Sámuel 1835-ben a megyei törvényszékhez folyamodott jobbágysai „engedetlensége és az egész helység rendetlen megátalkodott makacssága” miatt. Erdőtelki jobbágyai computus (robot-számvetés) alkalmával visszadobálták a robot-cédulákat, s a földesúr udvarát azzal a kijelentéssel hagyták ott, hogy ők computusra többé nem is jönnek. A kijelölt robotmunkára a gazdatiszt többszöri kirendelésére sem jelentek meg.³³ A főszolgabíró jelentése szerint a parasztok azért tagadták meg a robotot, mert „a törvényt nem érték.”

Mária Terézia urbáriuma megengedte, hogy sürgős munka idején (aratás, kaszálás, szüret stb.) a heti egy ígásrobotot kétszer is igénybevehetik a földesurak.³⁴ Az 1836.VII. tc. 5. szakasza kimondotta, „hogy legalább egynegyed része az eszten-

dei járandóságnak, a hat téli hónapokra hagyassék, szabad lesz a Földes Urnak sürgetős munka idején — kivéven egvedül a szántást — a telkiállomány aránya szerint járó munkát minden héten, míg t. i. az tartand, kettőztetni úgy mindazonáltal, hogy az illetén munkák is az esztendei járandóságba bétudas-sanak” A házas és házatlan zsellérek nem voltak kötelesek kettős munkára. Kimondja továbbá a törvény, hogy a távolabbi helyekről jövő jobbágnak tudják be a jövést és hazamenést és ez a betudással együtt négy napig robotoltatható egyfolytában, kézi vagy ígás szolgálattal. Ilyen munka azonban csak havonként egyszer, sürgős mezei munka esetén legfeljebb kétszer vehető igénybe, úgyhogy az ilyen munka utáni hét minden úrdolgától szabad legyen.³⁵

Az 1832—36-os törvények hatálybalépése után a jobbágyok a túlrobotoltatás ellen ezekbe a törvényekbe igyekeztek kapaszkodni s erre hivatkozva tagadták meg a supererogatiót (túlrobotoltatás — Sz. I.). Gróf Draskovits Károly visontai jobbágyai 1838-ban úgy nyilatkoztak a főszolgabíró előtt, hogy a patai Mátra-erdeje Visontához „az új úrbéri kiszabott távol-ságnál sokkal messzebb van, őnékiek pedig a meredek hegy mászásaihoz szokott lovaik és oly veszedelmes úthoz s kövek-hez készített erős szekereik nincsenek.”³⁶ Petrovay Farkas szintén a megyei törvényszékhez fordult orvoslásért a felsőná-nai jobbágyok robotmegtagadása miatt.³⁷ Az uradalmi ügyvéd 1839-ben a tiszabádi Kovács András és a tiszaszalóki K. Balog Mihály példás megfenyítését kérte, akik „az úr dolgaira hajtáskor az uradalom tisztjeinek magokat vakmerően ellensze-gűltenek.” Az uradalmi jobbágyok megtagadták az úrdolgát, az „aránylag sürgetős munka idejében a munkának a törvény értelmébeni kettőztetését.” Ezenkívül még erőszakosan legeltet-ték az uradalom tilalmas majorsági rétjeit is. Az uradalmi ügy-véd a megyéhez fordult panaszával.³⁸

E robotmegtagadások rendszerint azzal végződtek, hogy a szolgabíró „megmagyarázta” a jobbágyoknak a törvény „értel-mét”, a jobbágyok pedig fogadkoztak, hogy a földesúrnak ezen-túl engedelmeskednek, parancsait pontosan teljesítik. Bár e mozgalmak a nyílt felkelésig el sem jutó mozgolódások voltak, mégis a parasztság rohamosan fokozódó elégedetlenségéről és növekedő harckészségéről tanuskodnak.

A tagosítások az eredeti felhalmozás újabb szakaszát je-lentették, a parasztok tömeges kisajátításának további „törvé-nyes” formáját. A lebonyolítás módszereit az 1832—36. évi úr-béri törvények fektették le. Heves és Külső-Szolnok megyében a legelő miatt kitört nyugtalanság mellett különösen az össze-

sítések és tagosítások okozta sérelmek miatt kitört mozgalmak voltak a legerősebbek az 1848-as forradalom és szabadságharc előestéjén.

Gyöngyösoroszi helységben az 1839 május 26-án tartott úriszék alkalmával hirdették ki a szabályozó s összesítési perben hozott, legfelsőbb helyen is jóváhagyott ítéletet és a végrehajtást is elrendelték. A mérnök az éppen ugarban fekvő földeket akarta jobbágyi illetőségekre kihasítani. A jobbágyok azonban kijelentették, hogy azokat a földeket nem vállalják fel, „mivel azon földek... víz mosások által meg vannak rongálva s meredekségek miatt trágya által sem javíthatnak.” A parasztok ragaszkodtak azokhoz a földekhez, amelyekbe őszi és tavaszi vetéseik voltak. Ha pedig azokat nem kapnák meg, készen álltak a ház helyekről (telkeikről) lemondani és „csupán zselérképpen szolgálni.”³⁹

Ugyanez az eset fordult elő Tiszasas helységében is. Gróf Tige Lajos cs. és kir. kamarás és Luby Imre kir. kincstári tanácsos, a helység közbirtokosai előadták a megyének, hogy a sasi jobbágyok ellenszegültek, amikor az úrbéri tagosítási per ítéletét a mérnökkel foganatosítani akarták. A hivatalos vizsgálat kiderítette, hogy a tiszasasi jobbágyok a számukra átadott és kihasított földeket nem „dacoló makacsságból” hagyták műveletlenül, hanem azért, mert a tagosítás alkalmával kihasított földek „hibásak, s némely darabok hasznavehetetlenek.” Több tiszasasi jobbágy a helytartótanácshoz folyamodott, amelyben elmondották, hogy az úrbéri tagosítási perben hozott sérelmes ítéletet karhatalommal hajtották végre rájuk és méltatlanul bántak velük, amikor elvett jó földjeik visszaszerzésére törekedtek.⁴⁰

Zaránk községben az úrbéri tagosítási pert 1844 őszén fejezték be. A földesurak, Almássy Emánuel, Károly és ifj. Almássy József a tagosítást nagyarányú allodizálásra használták fel. A jobbágyoknak az ú. n. Elki-halomnál lévő „urbarialis jó földgyök mostani méréssel tőlük elvétellett és a tisztek a földes uraságoknak táblának mérették és ami helyette adalott is, többnyire haszonvehetetlen.” A zaránki jobbágyok tömegesen utasították vissza a tagosítás alkalmával számukra kimért silány földeket s kemény fenyegetésekkel léptek fel azok ellen, akik újonnan kapott földjeiket fel merték szántani. Kijelentették, hogy „ők kiosztott illetőségeikhez hozzá nem állhatnak, mert azon földekből ők még élni sem képesek.” A zaránkiak a gazdasági szabotázs fegyveréhez nyúltak; nem művelték meg újonnan kiosztott telki illetőségüket. Amikor eljött a tavaszi szántás ideje, hiába szorította őket a főszolgabíró földjeik megmű-

velésére, kijelentették a jobbágyok, hogy készebbek inkább földjeiket elhagyni, mintsem az újonnan kijelölt silány minőségű darabokat megműveljék. A jobbágyság a tagosítás alkalmával készített hancsikokat elrontotta, földjeit műveletlenül hagyta, a réteken szerte szabadon legeltetett.

A Zaránkon megjelent Németh Adalbert alszolgabíró megállapította, hogy a 43 telkes gazda a földeket és rétbeli illetőségét „köz akarattal” hagyta műveletlenül. Urbéri tartozásaikat is „összes akarattal” tagadták meg. Az ellenszegülés vezetői a helybeli előljárók voltak. Az előljáróság kijelentette, hogy az utolsóira is elszánták magukat, mintsem azokat a rossz földeket elvállalják. Ezért aztán az alszolgabíró Csintalan Ferenc első bírót, Csintalan János törvénybíró elmozdította hivatalából és vasra veretve a megyei fogházba kísértette. A mérnökkel újból kijelöltette a majorsági és úrbéres földeket, a rét- és legelőilletményeket. De hiába intette az alszolgabíró a zarántakat a földek megművelésére, azok továbbra is parlagon hevertek. A zarántiak két évig nem szántották sem a magukét, sem a földesurakét. Végül is a rossz időjárás, a termés elmaradása a helységet a végső inségbe sodorta, de még mindig ellenálltak.

A megye most már erőlyesen közbelépett, mivel attól tartott, hogy „ezen ellenszegülés több helységekben célba vett tagosításokra nézve veszélyes például szolgálhatna.” „Több helységek vannak, számra nem kevesen, — írja Almássy Emánuel a megyéhez, — melyek figyelve várják, mi történik Szaránkkal, a büntetlenül dacolóval.” A kétségbeejtő helyzetbe került zarántiak 1845 július 2-án a királyhoz írt folyamodványukban elpanaszolták, hogy az úriszéken lefolyt tagosítási per alkalmával a pártfogó tiszti ügyész a földesurakhoz húzott, hogy a szolgabíró végigbotoztatta őket. Most azért fordulnak a királyhoz mert „N. Vármegyénél orvoslást kerestünk ugyan, hanem azt soha sem találhattuk.” Így tükröződik a zaránti mozgalomban is a „jó király”-elmélet. Csak akkor kezdte el a zaránti jobbágyság a földek megművelését, amikor 1846-ban a megyei kiküldöttség „panaszaik még felsőbb helyeken is történő megvizsgálásával” leszerelte őket. A zaránti parasztok végső inségükben újra megfogták az eke szarvát, „kintelenségből, csak hogy már vetés nélkül ne legyünk, felszántjuk, bevetjük a kiosztott rossz földeket, pedig attól csak úgy kenyér nélkül maradunk, mint így...”⁴¹

Gróf Batthyány viszneki helységében 1846-ban történt meg a tagosítás. Amikor hozzákezdtek a jobbágytelkek kihatásához, a lakosok közül többen ellenszegültek. A megyei főmérnök panaszt emelt a kerületi szolgabírónak, aki meg is jelent a

helyszínen és Tóth Jánost, „a lázongók fejét” elfogatta és bekísértette Egerbe a megyei fogházba. Az elfogott Tóth János társai azonban arra kényszerítették a helység bíráját, hogy a fogolyról szedje le a bilincset, akinek így sikerült Visznekre visszaszöknie. Utána hamarosan kigyulladt a tagosításban főszerepet vivő Főkövi Antal „titoknak” takarmánya. Erre a kérésre a szolgabíró újból kiment Visznekre és Tóth Jánost és hűtlen kísérőjét bevitte az egri fogházba. Rákövetkező éjjel gróf Batthyány Vincéné takarmányát gyújtották fel ismeretlen tettesek. Halasy Gáspár főszolgabíró a Visznek helységében elharapózott gyűjtogatások meggátlása és a „közbátorság” fenntartása végett arra kérte a megyét, hogy a Debrőn elszállásolt katonaságot sürgősen tegyék át Visznekre „a megzavart jó rend és csend helyrehozása” érdekében.⁴²

1844 november 24-én Tiszaföldváron tört ki nyugtalanság a bíróválasztás alkalmával.⁴³ Horton pedig 1845-ben azért tört ki forrongás, mert az egri érseki főegyházmegye egyházi hatósága a kántori szolgálatból kitétette a nép kedvencét, Bartók Ferencet. Midőn a szolgabíró április 24-én személyesen jelent meg Horton, nem használt sem a szép szó, sem intelem; a szolgabírót illetlen és fenyegető kifejezésekkel halmozták el. A bírót, aki teljesíteni akarta a szolgabíró rendelkezését, megfosztotta a nép hivatalától s kikergette a helységből. Nemcsak a férfiak, hanem az aszonyok, leányok is lármáztak, fenyegetőztek, hogy „nékik a kántorra nézve sem érsek, sem pap, sem uraság, sem vármegye, sem szolgabíró nem parancsol.” A szolgabíró kénytelen volt sürgősen kereket oldani. A megye Brezovay Imre szolgabírót és Baráth József tiszti alügyészt küldte ki Hortra, hogy a lázongás vezetőit azonnal fogassák el és kísértessék őket a megyei fogházba, a lakosokat pedig csendesítsék le.⁴⁴

A Heves és Külső-Szolnok megyei parasztmozgalmak a 19. század első felében egy alkalommal sem jutottak el a nyílt felkelésig. De hagyományos fogyatékoságaik, — az ösztönösség, a szétforgácsoltság, a helyi jelleg, a királyhoz fűződő illúziók — ellenére is segítették megingatni Magyarországon a jobbágyrendszert. A parasztság volt az a társadalmi erő, amely harcával elősegítette az elhaló feudális gazdasági-társadalmi rendszer felszámolását. „Nem egy történelmi esemény tanuskodik arról — mondotta Dobi István az országgyűlés ünnepi ülésén Debrecenben —, hogy a dolgozó parasztság hazánkban is ismételten sikraszállt demokratikus jogaiért. Küzdött, bár életfeltétele, munkaviszonya és egész életformája nem nyújtott ked-

vező feltételeket jogaiért, emberségesebb életéért vívott harcának sikeres megszervezéséhez.”⁴⁵

A parasztság csak a munkásosztály vezetésével vehette birtokába azt a földet, amiért évszázadokon keresztül oly sokat küzdött, harcolt s oly sok vért hullatott. Csak a munkásosztállyal való szoros szövetségben dolgozva, harcolva válhat a szegény- és középparasztság az igazán szabad, jómódú, kultúrált élet részesévé, — a szocialista fejlődés útján. Ebben a harcban igyekszünk tanulmányunkkal jó szolgálatot tenni, ha emlékeztetjük megyénk dolgozó népét arra a keserves, göröngyös útra, kemény osztályharcra, amelyet a 19. század első felében végigjárt.

Jegyzetek

¹ Ungarische Miscellen, 1818. Dritte Lieferung, 17. l. Idézi: **Mérei Gyula**: Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon, 1790—1848., Bp. 1948, 16. l.

² Az 1788. évi adatokra: EÁL 1788. évi conscriptio. — Az 1848. évi adatokra: **Fényes Elek**: Magyarország leírása, Pest, 1847, II. rész, 233—238. l. Idézi: **Ember Győző**: Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez, Bp. 1951, 124. l.

³ Ungarische Miscellen, 1818, II. 103. l.

⁴ FÁL Urbérrendezés iratai. U. o. 1828. évi összeírás összesítése.

⁵ ifj. **Palugyay Imre**: Jász-Kun kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása, Pest, 1854, 355. sköv. l.

⁶ EÁL KI 1819, Nr. 974., Kjk. 1819, 36—41. l., KI 1818, Nr. 359., Kjk. 1818, 324. l., Kjk 1819, 36—41. l., Kjk 1818. 470—472. l., KI 1819, Nr. 974., KI 1822, Nr. 5., Kjk 1821, 1307—1311 l., KI 1822, Nr. 5., Kjk 1824, 153. l., KI 1826, Nr. 263.

⁷ EÁL 1828. évi conscriptio, Törökszentmiklós.

⁸ ifj. Palugyay 355. sköv. l.

⁹ EÁL KI 1821, Nr. 54., Kjk 1821, 56—59 l., U. o. Kimutatása az 1847 év végével fenvolt úrbéres jobbágy- és zsellértelkeknek. U. o. Kjk 1825. 1703—1706. l. KI 1831, Nr. 1628., KI 1822, Nr. 237A., Kjk. 1825, 1875. l.

¹⁰ **Wellmann Imre**: Az 1573-i alföldi parasztfelkelés. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711—1790, Bp. 1952, 151. sköv. l.

¹¹ EÁL KI 1827, Nr. 682., Nr. 849.

¹² **Gyurikovits György**: Históriai Töredék Túr Mező-Városáról Külső Szolnok Vármegyében. Tudományos Gyűjtemény. 1826, V. köt. 20. l.

¹³ EÁL Kimutatása az 1847 év végével fenvolt úrbéres jobbágy- és zsellértelkeknek, ifj. Palugyay 355, sköv. l. EÁL KI 1827, Nr. 849.

¹⁴ EÁL KI 1827, Nr. 632., Kjk 1825, 303—304. l., KI 1827, Nr. 682., KI 1827, Nr. 832., KI 1827, Nr. 635., KI 1830, Nr. 349., U. o. 1828. évi conscriptio, Mezőtúr.

¹⁵ **Balásházy János:** Az 1831-dik esztendői Felső Magyarországi zendüléseknek történeti leírása, Pesten, 1832, 6. l.

¹⁶ U. o. 98. l.

¹⁷ Az 1832—36-os országgyűlés jegyzőkönyvei, I. köt. 92. l.

¹⁸ EÁL KI 1831, Nr. 1365.

¹⁹ EÁL Kjk 1831, 1668—70. l., Kjk 1831, 2372. l., KI 1831, Nr. 846., Kjk 1831, 2407. l.

²⁰ EÁL KI 1831, Nr. 753.

²¹ EÁL KI 1831, Nr. 1007., Kjk. 1831, 2005—2006. l.

²² EÁL KI 1831, Nr. 1011., Nr. 1084.

²³ EÁL KI 1831, Nr. 1642.

²⁴ EÁL KI 1831, Nr. 1128.

²⁵ EÁL KI 1831, Nr. 1365.

²⁶ EÁL KI 1831, Nr. 1164.

²⁷ Alázatos jelentése az ország gyűlési követeknek az ország gyűlésének végső szakaszáról és annak bé rekesztéséről, Zala-Egerszeg 1836, (Deák Ferenc és Hertelendy Károly jelentése).

²⁸ EÁL KI 1837, Nr. 1994.

²⁹ EÁL 1828. évi conscriptio, Poroszló.

³⁰ EÁL Kimutatása az 1847. év végével fennvolt úrbéres jobbágy- és zsellértelkeknek, U. o. Letét: 2011.

³¹ EÁL KI 1837, Nr. 1094.

³² EÁL KI 1837, Nr. 1254.

³³ EÁL KI 1838, Nr. 618.

³⁴ Mérei 193. l.

³⁵ U. o.

³⁶ EÁL Kjk 1838, 16231. l.

³⁷ EÁL KI 1838, Nr. 619.

³⁸ EÁL Kjk 1839, 1612. l.

³⁹ EÁL Kjk 1839, 1086—1088. l.

⁴⁰ EÁL Kjk 1843, 449—451. l. 1932—1933. l., Kjk 1844, 62. l.

⁴¹ EÁL KI 1845, Nr. 393., Kjk. 1845, 491—492. l., 2316. l., 2470. l., Zaránk úrbéri tagosítási pere.

⁴² EÁL Kjk 1846, 1962—1964. l.

⁴³ EÁL KI 1845, 2456—2458. l.

⁴⁴ EÁL Kjk 1845, 2456—2458. l.

⁴⁵ Szabad Nép, 1954 decemben 22.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE:

EÁL = Egri Állami Levéltár

KI = Közigazgatási iratok

Kjk = Közigazgatási jegyzőkönyv